

Jonge recidiverende delinquenten: de noodzaak van intensieve en multimethodische behandeling¹

SAMENVATTING

In samenwerking met de politie Gelderland-Midden, richt het Gezinsproject zich op jonge, recidiverende delinquenten die een risico lopen op een criminele carrière te ontwikkelen. Deze jongeren groeien vaak op in gezinnen waar veel problemen zijn. De meeste van deze zogenaamde 'multiproblem'-gezinnen zijn woonachtig in achterstandswijken. De jongeren worden geconfronteerd met veel risicofactoren tegelijkertijd. De interventie van het Gezinsproject bestaat uit intensieve, multimethodische behandelingen. Dit betekent dat er wekelijks contact is met het gezin, dat er sprake is van een langdurige ondersteuning en begeleiding van de ouders, dat er verschillende programma's zijn voor de jongeren en dat de samenwerking met de politie, school en hulpverlenende instanties belangrijk wordt geacht. Twee casuïstiekvoorbeelden illustreren de kenmerken van de doelgroep en de werkwijze van het Gezinsproject.

1 Inleiding

In elke ontwikkelingsfase experimenteert het kind met verschillende gedragingen om nieuwe gedragswijzen aan te leren. Het experimenteren met deze nieuwe, vaak antisociale gedragingen wordt gedurende deze leeftijd als normaal gezien: jongeren leren op deze manier de negatieve consequenties van hun daden te ontdekken en leren van de fouten. Veel jongeren vertonen in lichte mate antisociaal gedrag, zoals liegen, spijbelen of pesten van leeftijdgenoten. Sommigen van deze jongeren leren echter niet van hun ervaringen of ontvangen slechts zelden negatieve consequenties op hun onangepaste gedrag. In dit geval is er vaak sprake van een gebrek aan toezicht op de jongere of gevoelens van

machteloosheid bij de ouders. Een klein aantal jongeren begaat ernstige overtredingen, zoals inbraken en geweldsdelicten. Veelal gaat het om jongeren die al op jonge leeftijd antisociale en agressieve gedragspatronen vertonen (Loeber & Farrington, 2000).

Het is bekend dat delinquent gedrag door meerdere factoren wordt bepaald (Farrington, 2003). De factoren hangen met elkaar samen en zijn te vinden in het individu (laag cognitief functioneren, gebrekkige sociale vaardigheden), het gezin (weinig affectie, ineffectieve discipline, crimineel gedrag van de ouders), leeftijdgenoten (omgang met deviante leeftijdgenoten), schoolfunctioneren (slechte schoolresultaten, drop-out) en de gemeenschap (criminele subcultuur). De kans op later delinquent gedrag wordt groter naarmate er meer risicofactoren zijn (Loeber & Farrington, 1998).

Om te voorkomen dat deze jongeren in de meer ernstigere stadia van delinquent en stoord gedrag terechtkomen moeten we tijdig het probleemgedrag identificeren en effectief interveniëren (Loeber, Slot & Sergeant, 2001). In dit artikel illustreren wij aan de hand van twee praktijkvoorbeelden de werkwijze van het Gezinsproject.

2 Het Gezinsproject

In 1980 werd het Nijmeegse Gezinsproject opgericht als alternatief voor residentiële opname van gedragsgestoorde, delinquente adolescenten. Dit alternatief is een vorm van intensieve ambulante behandeling waarin nauw wordt samengewerkt met de ouders en met de school. In 1997 is een samenwerkingsproject gestart tussen de politie Gelderland-

Midden en het Gezinsproject. Orthopedagogen trainen gebiedsagenten in het vroegtijdig signaleren en rapporteren van afwijkend gedrag en in het verwijzen naar hulpverlening (Wientjes & Damen, 2001). Het Gezinsproject biedt een passende begeleiding aan de minderjarige en zijn gezin, indien zij hulp nodig hebben maar er geen aansluiting gevonden is binnen het reguliere hulpverleningscircuit. Met politie, Raad voor de Kinderbescherming en Stichting Jeugdbescherming en Jeugdhulpverlening Gelderland zijn afspraken gemaakt over doorverwijzing, rapportage en taakverdeling.

De huidige doelgroep bestaat uit gezinnen waarvan de minderjarigen in contact zijn geweest met de politie en die beantwoorden aan de volgende criteria:

- het gezin is woonachtig in de regio Gelderland-Midden;
- het gezin wordt verwezen via de politie Gelderland-Midden;
- er is in het gezin minstens één minderjarige in de leeftijd van 7-15 jaar;
- de reeds ingeschakelde hulpverlening heeft niet tot de gewenste effecten geleid;
- de gezinsleden beheersen de Nederlandse taal in enige mate;
- er is in ieder geval één ouder of opvoeder in het gezin aanwezig;
- er is bij de minderjarige sprake van een combinatie van ernstige problemen in het gezin, op school en in de vrije tijd, waardoor hij/zij een groot risico loopt op het ontwikkelen van een ernstig delinquent gedragspatroon.

Het is vanzelfsprekend dat gedragsproblemen slechts zullen afnemen als de belangrijkste werkzame factoren worden aangepakt. Voor onze doelgroep betekent dit dat de interventies gericht moeten worden op factoren in het kind zelf, de ouders, het gezinssysteem, de school en de integratie in de buurt. Daarnaast moet veel aandacht geschonken worden aan het bevorderen van de protectieve factoren. Protectieve factoren zorgen er namelijk voor dat de ouders en kinderen beter kunnen omgaan met toekomstige problemen (Henggeler et al., 1996). In het Gezinsproject wordt hulp geboden op

maat van het gezin. De keuze van diverse interventiestrategieën is gebaseerd op een zeer zorgvuldige observatie en analyse van de opvoedingssituatie in het gezin. De mogelijkheden van de gezinsleden in hun eigen milieu zijn bepalend voor het handelen van de hulpverlener en niet zozeer de vooropgestelde opvattingen van deze laatste. Hoewel wellicht sommige gezinnen het best geholpen kunnen worden met een langdurige en diepgaande psychotherapie, is de doelgroep daarvoor echter zelden gemotiveerd of zijn de behandelingsvormen te hoog gegrepen en leiden dan al te vaak tot mislukkingen.

In de methodiek van het Gezinsproject staat het niet-kwalificeren van de ouders voorop (Van Acker, 1995, 1999, 2001). De ouders zijn partners in het hulpverleningsproces en worden volledig betrokken in de ontwikkeling, planning en evaluatie van de interventie. Zij hebben namelijk de meeste ervaring met hun kind en zullen hun opvoedingsverantwoordelijkheid nog jaren moeten dragen. De behandeling sluit zoveel mogelijk aan bij de normale opvoeding. Dit wil zeggen dat de affectieve en hechte relatie tussen de opvoeder en het kind de belangrijkste en noodzakelijke factor is om invloed op het kind uit te oefenen. Deze benadering wordt bevestigd door de 'self-efficacy'-theorie en de 'selfcontrol'-theorie van respectievelijk Bandura (1977) en Meichenbaum (1977). Volgens Bandura is het gevoel bekwaam te zijn een factor die cruciaal is om inzicht om te zetten in gedrag. Als ouders zichzelf bekwaam achten, dan houden zij het vol totdat de gewenste resultaten zijn bereikt. Volgens Meichenbaum worden uitval en weerstand voorkomen door de ouders zoveel mogelijk te betrekken in het diagnostisch proces en in het samen vaststellen van de behandelingsdoelstellingen en -mogelijkheden, want dan hebben zij het gevoel er zelf controle over te hebben. De prognose is zeer ongunstig als de hulpverlening niet leidt tot een herstel of verbetering van stabiele affectieve relaties met diegenen die een natuurlijke band met het kind hebben, en als er geen reïntegratie van het kind in een milieu waar het zich thuisvoelt totstandkomt. De hulpverlener kan de taak om invloed op het kind uit te oefenen

van de ouder niet overnemen en richt zich daarom op

- 1 het versterken of herstellen van de ouder-kindrelatie, en op
- 2 het aanreiken van middelen aan de ouder om op een positieve manier gewenste gedragsveranderingen te bewerkstelligen.

De basishouding van de hulpverlener wordt gekenmerkt door een positieve instelling over de ouders. Hij heeft een fundamenteel respect voor de unieke persoon van ouder en kind. Hij moet als het ware de ouders en het kind inspireren om het goede voor de ander te willen doen en verantwoordelijk te zijn voor elkaar. Tolan (1988) concludeerde dat de kritische factor met betrekking tot delinquent gedrag de gezinscohesie is. Als de relaties tussen de gezinsleden hecht blijven, ondanks de grotere onafhankelijkheid van de adolescent en ondanks minder concensus onder elkaar, is er minder kans dat de adolescent vervalt of terugvalt in sociaal en delinquent gedrag. Deze houding sluit niet uit dat de hulpverlener zich evenzeer als een deskundige opstelt, die een zekere afstand kan nemen van de problemen. Samen met de hulpverlener leert het gezin interacties herkennen die het probleemgedrag versterken. Daarnaast zoekt de hulpverlener via observaties op school en gesprekken met de leerkrachten naar een passende aanpak van probleemgedrag in de klas. De behandelingsstrategie is gericht op het hier-en-nu, op specifieke problemen en houdt rekening met het ontwikkelingsniveau van de kinderen. Deze strategie vereist in de beginfase een intensief contact met het gezin en met de school. Het doel hiervan is vertrouwen te winnen en zich goed in te kunnen leven in de gezinssituatie. De talloze concrete voorbeelden van probleemgedrag worden met ouders en leerkrachten doorgesproken. Deze benadering is zeer waardevol omdat de opvoeders op die manier op een 'afstandelijke' manier leren praten over de problemen van het kind. Door een zekere afstand te nemen worden ze er minder emotioneel van en leren zij te zoeken naar oplossingsmogelijkheden. De hulpverlener heeft hierbij ook een ondersteunende rol en bij terugval probeert hij de opvoeders te

motiveren om toch door te gaan. Regelmatig en vanuit verschillende gezichtspunten wordt geëvalueerd. Speciale aandacht gaat uit naar generalisatie en duurzaamheid van de behandelingsresultaten. Zo blijkt het in de praktijk nuttig te zijn dat de ouders weten dat ze na de behandeling makkelijk opnieuw om advies kunnen vragen en kunnen rekenen op hulp.

3 Casuïstiek

Er volgen nu twee casuïstiekvoorbeelden² waarin de doelgroep wordt getypeerd en waarin beschreven wordt hoe de intensieve en multimethodische behandeling in de praktijk plaatsvindt. Uit de casuïstiekvoorbeelden blijkt onder meer de ernst van de problematiek en hoe belangrijk de ondersteunende houding van de hulpverlener is.

Casus 1

Het Gezinsproject heeft dit gezin gedurende tien maanden intensief begeleid en ondersteund. Tijdens deze periode waren er 50 contacten met het gezin; 33 huisbezoeken en zeventien telefoongesprekken. Daarnaast waren er zes schoolcontacten, vier schoolbezoeken en twee telefonische contacten met de leerkrachten, en twee gesprekken met de gezinsvoogd. Het gezin bestaat uit vader, moeder en twee kinderen: Judith (16) en Tom (9). Van vaders familie is bekend dat deze zeer crimineel is. Hij heeft veel moeite moeten doen om niet in het criminele circuit terecht te komen, wat hem gelukt is. Moeder werkt als schoonmaakster en vader ontvangt een WAO-uitkering. Beiden hebben weinig contact met hun familie.

Judith is opnieuw weggelopen van huis en zit tijdelijk in een crisisopvang. De gezinsvoogd heeft een verzoek bij de kinderrechtter ingediend om ook Tom onder toezicht te stellen. Hij wil echter eerst kijken wat het Gezinsproject voor het gezin kan betekenen. Tom wordt via de politie bij het Gezinsproject aangemeld vanwege brandstichting. Het afgelopen jaar heeft hij meerdere winkeldiefstallen gepleegd en geld gestolen van zijn ouders. Zijn eerste politiecontact was drie jaar geleden vanwege vandalisme.

Tijdens het intakegesprek geven de ouders aan dat ze niet kunnen begrijpen waarom het zo mis is gegaan met hun beide kinderen. Ze weten niet meer wat ze moeten doen en staan op de rand van instorten. De hulpverleners vragen of de ouders een voorbeeld kunnen geven van Toms gedragsproblemen. De ouders vertellen dat Tom erg druk is. Als ze aan Tom vragen of hij rustig wil doen, doet hij dat wel even, maar vijf minuten later is hij alweer druk. Tom gedraagt zich niet alleen thuis druk, maar ook op school. Van de school horen de ouders alleen maar negatieve verhalen over Tom. De school vindt Toms gedrag ook moeilijk, vooral ten opzichte van andere kinderen. De hulpverleners vragen aan de ouders of ze aan kunnen geven wanneer het goed gaat. Hij staat op tijd op en gaat altijd om 8.10 uur naar school. Tom is nog nooit te laat geweest en heeft nog nooit gespijeld. Aan de ouders wordt vervolgens uitgelegd wat ze van de hulpverlening kunnen verwachten. Eerst willen de hulpverleners naar de ouders luisteren en naar voorbeelden vragen. De problemen met Tom moeten de hulpverleners in feite als een film voor zich zien. Er zullen observaties plaatsvinden, zowel thuis als op school. Hierna zullen de hulpverleners adviezen geven aan de ouders en de leerkrachten. Aangezien de leerkrachten Toms gedrag ook moeilijk vinden, kan het niet aan de ouders liggen. Tom is gewoon een kind dat wat moeilijker is om op te voeden en waarbij de gewone opvoedingsmethoden niet werken. Er is iets extra's nodig en het Gezinsproject kan dit bieden. De hulpverleners spreken hun vertrouwen over de toekomst uit. Zeker als de ouders en de school meewerken is er veel te bereiken. Het ontgaat de hulpverleners niet dat moeder tijdens dit eerste gesprek sceptisch is over het succes van de hulpverlening. Gedurende de vier weken na het intakegesprek vinden er gesprekken met de ouders, de leerkrachten van Tom en observaties plaats. Ondertussen is Judith weer thuis komen wonen. Dit blijkt voor de ouders een enorme stimulans te zijn om ervoor te zorgen dat hun jongste zoon ook thuis kan blijven wonen. Uit de gesprekken en de observaties in het gezin blijkt dat de gezinscommunicatie

gebrekkig is. De ouders en kinderen praten heel weinig met elkaar en hebben geen idee van wat er in de ander omgaat. Er is weinig toezicht op de kinderen. Vader is overdag wel thuis, maar is bezig met het doen van klusjes. De ouders hebben Tom voor een onbepaalde tijd huisarrest gegeven vanwege de brandstichting. Na school moet hij meteen naar huis komen en de rest van de dag binnen spelen. Ook in de weekenden mag hij niet naar buiten. De ouders weten nog niet wanneer hij weer buiten mag spelen. Ze zijn bang dat hij dan weer in de problemen zal komen. Nu hij binnen moet blijven, verwachten ze dat hij niet veel kwaad kan doen. Maar vader heeft erg veel last van de ruzies van beide kinderen en vindt Tom erg druk.

Ook de school heeft moeite met Toms gedrag. De lerares van Tom heeft een negatief beeld van hem en het gezin. Tom zit nu voor het tweede jaar bij haar in de klas omdat hij dit jaar doubleert. Vorig jaar was er nog niets op zijn gedrag aan te merken. Dit jaar is hij echter geheel omgeslagen. Tom kan niet opschieten met klasgenoten en zijn schoolresultaten zijn erg slecht. De lerares weet van de problemen thuis met Judith en denkt dat hulpverlening een uithuisplaatsing niet kan voorkomen. Tom geeft vaak aan dat hij bang is voor zijn vader: 'omdat hij zo hard kan slaan'. Ook zijn moeder zou hem slaan. Als we hierover met de ouders praten, zegt moeder verontwaardigd dat het lijkt alsof ze Tom mishandelen. Dat is niet zo, volgens haar. Alleen toen hij de brand had gesticht was ze uit haar slof geschoten. Ze vindt 'slaan' een verkeerd woord. 'Straffen' vindt ze beter en acht ze in zulke situaties ook als normaal.

Tijdens de gesprekken met Tom en uit de observaties thuis en op school blijkt dat Tom een jongen is die stoere dingen doet om in het centrum van de belangstelling te staan. Maar hij heeft ook veel positieve kwaliteiten. Hij is een spontane jongen, die heel beleefd, behulpzaam en vriendelijk kan zijn. Zo speelt hij heel lief met de twee honden van het gezin en helpt hij moeder soms met koken. Daarnaast houdt hij erg van tekenen, wat hij goed kan. De hulpverleners concretiseren samen met de ouders het probleemgedrag: Tom steelt en

maakt andermans spullen kapot, hij slaat en knijpt andere kinderen uit zijn klas, hij liegt over waar hij is geweest en hij kan niet rustig zijn huiswerk maken. Samen met de ouders wordt bekeken welke problemen als eerste aangepakt worden en hoe. In overleg met de ouders wordt er als eerste besloten dat Tom elke dag even naar buiten mag om voor de deur te spelen. De tijd die hij buiten mag blijven hangt van zijn gedrag af. Haalt hij geen kattenkwaad uit en blijft hij netjes voor de deur spelen, dan mag hij wat langer buiten blijven. Doet hij dit wel, dan gaat er tijd af. De hulpverleners stellen met de ouders een gedragscontract op waarmee in eerste instantie twee problemen worden aangepakt. De andere problemen worden later in de behandeling aan het gedragscontract toegevoegd. Tom belooft zich aan de volgende afspraken te houden:

- 1 hij zal geen spullen van anderen stelen of vernielen;
- 2 hij zal op school op een leuke manier met de kinderen spelen en aandachtig zijn in de klas.

De ouders maken met Tom de volgende afspraken:

- 1 zij zullen een lijst bijhouden waarop elke dag wordt genoteerd of Tom zich aan de afspraken heeft gehouden. Tom zal eerlijk antwoorden;
- 2 op vrijdag wordt de lijst met hem besproken. Heeft hij zich 7 dagen aan de afspraken gehouden, dan krijgt hij een compliment en wordt hij beloond.

Op vrijdagavond krijgt Tom € 1,- extra zakgeld als hij zich aan de afspraken heeft gehouden (hij krijgt een vast bedrag van € 2,50).

Per week kan hij zo een bedrag van € 3,50 verdienen voor een stereotoon. Deze stereotoon is een cadeau dat Tom anders voor zijn verjaardag had gekregen. Het geld dat hij per week verdient houden de ouders apart. Als hij op deze manier € 20,- heeft gespaard mag Tom een cd kopen en de rest van het geld wordt gereserveerd voor de stereotoon.

De ouders en Tom gaan vol goede moed aan de slag. Een enkele keer vergeten de ouders een

handtekening te zetten. De hulpverleners wijzen de ouders op het belang van het zich correct houden aan de afspraken en zorgen voor intensief contact om het gezin te ondersteunen, te motiveren en controle uit te oefenen op het nakomen van de afspraken. Het gaat een maand lang goed: Tom houdt zich aan de afspraken en ontvangt de eerste beloning. Daarnaast krijgen de ouders weer wat vertrouwen in hem en zijn niet meer zo bang dat hij weer met de politie in aanraking komt. Besloten wordt om de hulpverlening uit te breiden met een sociale vaardigheidstraining en met taalbijles. Tom mist namelijk enkele noodzakelijke sociale vaardigheden. Zo heeft hij moeite om zich in te leven in andere mensen. Hij beseft niet wat andere mensen voelen als hij hen pijn heeft gedaan en probeert contact met volwassenen te vermijden. Met de taalbijles wordt geprobeerd zijn cijfer voor taal omhoog te halen. In de tussentijd blijft het gedragscontract gehandhaafd en worden er enkele nieuwe afspraken gemaakt. Vanwege de uitbreiding van de hulpverlening gaan de hulpverleners tweemaal per week op huisbezoek; één dag om met behulp van rollenspelen enkele noodzakelijke sociale vaardigheden aan Tom te leren en één dag om hem taalbijles te geven. De ouders kijken de uitbreiding van de begeleiding eerst een beetje aan. Maar al gauw blijken ze hier enthousiast over te zijn, omdat de hulpverleners goede resultaten bij Tom boeken. Zelf proberen ze Tom nu ook te helpen om zijn taalachterstand weg te werken: elke avond leest vader of moeder samen met Tom uit de leesboekjes van school. Halverwege de begeleiding is er een tegenslag; Tom blijkt vanaf het begin af aan regelmatig gestolen te hebben. De ouders verliezen op dat moment alle vertrouwen in Tom en in de hulpverlening. Ze denken dat Tom aan een stuk door liegt en dat hulpverlening daar niets tegen kan doen en dat het misschien toch beter is als Tom uit huis wordt geplaatst. De hulpverleners trachten de ouders te motiveren om door te gaan. Ze houden intensief contact met het gezin en geven aan vertrouwen te hebben in de toekomst. Langzaam maar zeker krijgen de ouders weer vertrouwen in de hulpverlening en in Tom. Sindsdien gaat het

bergopwaarts. Het gedrag van Tom op school verbetert merkbaar en zijn rapport is redelijk. Tom doet goed zijn best en luistert goed. Vader vertelt de hulpverleners dat hij naar de ouderavond was geweest en dat hij de school voor het eerst van zijn leven positief had horen praten over zijn zoon. Thuis blijft Tom wel onrustig en luistert soms niet. Maar Tom vertelt wel eerlijk waar hij heen is, maakt geen spullen meer kapot en voorzover zijn ouders weten, steelt hij niet meer.

Na ruim acht maanden worden samen met de ouders de behaalde doelen geëvalueerd. Het gaat zo goed met Tom dat besloten wordt de hulpverlening af te bouwen. Tijdens het eindgesprek geven de ouders aan dat er ups en downs zijn, maar dat ze het nu wel aankunnen. De hulpverleners delen deze mening. Ze vinden dat niet alleen Tom, maar het hele gezin met grote sprongen vooruit is gegaan. Zo praat het gezin meer op een positieve wijze met elkaar, houden de ouders meer toezicht en is de oudste dochter geslaagd voor haar eindexamen en volgt een vervolgopleiding. Gedurende de behandeling hebben de hulpverleners de gezinsvoogd goed op de hoogte gehouden over het gezin en over Tom in het bijzonder. De gezinsvoogd heeft het verloop en succes van de hulpverlening meegenomen in zijn adviesbrief voor de kinderrechter. Op basis van deze adviesbrief heeft de kinderrechter besloten dat Tom niet langer onder toezicht wordt gesteld.

Casus 2

Dit gezin is gedurende twintig maanden intensief door het Gezinsproject begeleid. De hulpverlening bestond uit 53 huisbezoeken, 33 telefoongesprekken met moeder, tien telefonische contacten en twee gesprekken met de gezinsvoogd, vijf bezoeken aan de school en zeven telefonische contacten met diverse instanties. Daarnaast zijn beide hulpverleners driemaal aanwezig geweest bij een zitting van de rechtbank.

Het gezin bestaat uit moeder en haar veertienjarige zoon Murat. Moeder woont al gedurende lange tijd in Nederland, maar komt oorspronkelijk uit Turkije. Kort na de geboorte van Murat is ze gescheiden. Op dit moment

heeft moeder een relatie die ze wil verbreken. Haar vriend heeft geen respect voor haar. Ze durft de relatie echter niet te verbreken omdat ze bang is dat de Turkse gemeenschap het haar kwalijk zal nemen en omdat ze bang is voor een nieuwe psychose. Moeder lijdt namelijk al gedurende tweeënhalve jaar aan psychosen en depressies waardoor ze tweemaal eerder in een psychiatrisch ziekenhuis is opgenomen. Gedurende die tijd verbleef Murat in pleeggezinnen.

Murat wordt via de politie aangemeld bij het Gezinsproject. De aanleiding is het zoveelste delict dat hij pleegt: een inbraak samen met vijf andere jongens. De gezinsvoogd had Murat inmiddels aangemeld voor plaatsing in een residentiële setting, maar gaat akkoord met de doorverwijzing naar het Gezinsproject. Op het moment van de intake gaat Murat al twee weken niet naar school. Murat is geschorst omdat hij een medeleerling had bedreigd met een speelgoedrevolver. De schorsing is definitief omdat Murat al eerder leerkrachten en medeleerlingen had bedreigd. Daarnaast kwam hij vaak te laat, spijbelde veel en toonde geen respect voor de vrouwelijke leerkrachten. De mentor zegt dat Murat intelligent is, maar er niets mee doet.

Tijdens het eerste gesprek met de hulpverleners blijkt moeder erg gemotiveerd voor hulp. Ze wil absoluut voorkomen dat haar enige zoon op het criminele pad terechtkomt. De hulpverleners vragen aan moeder wat precies de problemen zijn. Moeder antwoordt dat haar zoon niet meer naar haar luistert en dat ze hem niet meer onder controle heeft. Ze is bang geworden voor hem, mede omdat hij haar twee keer bedreigd heeft te slaan. Er is thuis veel ruzie over geld. Moeder zegt dat Murat iedere dag met nieuwe wensen aan komt zetten die te duur zijn: bijvoorbeeld merk-kleding. Als moeder zegt dat ze dat niet kan betalen, wordt hij boos. Maar ondertussen maakt hij wel samen met vrienden € 50,- op die bedoeld waren om schoenen voor te kopen, aldus moeder. Murat heeft een tijdje gewerkt in een pizzeria, maar is daar ontslagen omdat men hem ervan verdacht geld uit de kassa genomen te hebben. In het verleden heeft hij ook wel eens geld gestolen van

moeder. Murat heeft aan moeder bekend dat hij nu gestolen spullen verkoopt om zo alsnog aan geld te komen. De vrienden waarmee hij optrekt ziet moeder als 'verkeerde vrienden'. Murat wil volgens haar alleen omgaan met jongens die stoer zijn en zich niet netjes gedragen. Andere kinderen vindt hij saai. De hulpverleners vragen wat moeder verwacht van het Gezinsproject. Moeder hoopt dat de hulpverleners kunnen bereiken dat Murat zich niet meer op haar afreageert. Ze wil dat hij respect voor haar toont en naar haar luistert. De sfeer in huis is nu erg gespannen en ze wil graag dat dit beter wordt. Moeder hoopt tevens dat hij nieuwe, goede vrienden krijgt. Aan Murat wordt ook gevraagd wat hij van het Gezinsproject verwacht. Hij zegt dat hij ook wel wil dat er thuis minder ruzies zijn, maar hij wil vooral graag snel weer terug naar zijn oude school. Het valt de hulpverleners op dat Murat tijdens het gesprek geen oogcontact maakt, veelal mompelt, korte antwoorden geeft en vaak zijn schouders ophaalt als aan hem iets gevraagd wordt.

De hulpverleners vragen moeder of ze positieve kanten van Murat kan opnoemen. De problemen zijn echter zo groot dat moeder in eerste instantie niets weet te noemen. Ze zegt dat hij wel goede dingen heeft, maar dat de slechte dingen zwaar wegen. Uiteindelijk noemt ze dat er thuis met hem goed te praten valt, en dat ze dan ook goede afspraken met hem kan maken. Zodra hij buiten komt, 'vergeet' hij echter weer wat de afspraak was. Een van de afspraken die Murat wel nakomt is dat hij na school om 5 uur thuis moet zijn. Moeder vraagt aan de hulpverleners of zij denken dat Murat veranderen kan. De hulpverleners vragen aan Murat wat hij ervan denkt. Hij denkt van wel. De hulpverleners bevestigen zijn kansen. Moeder heeft er echter weinig vertrouwen in en is bang dat hij hier in Nederland het criminele pad op zal gaan. Daarom wil ze hem het liefst meenemen naar Turkije. Na het verhaal van moeder en Murat aangehoord te hebben, verzekeren de hulpverleners moeder dat ze tijdens de hulpverlening met haar zullen samenwerken en dat haar doelen de doelen van het Gezinsproject zijn. De hulpverleners gaan geregeld naar het gezin

om de problemen te inventariseren en te concretiseren. Moeder geeft de volgende problemen aan: Murat is met de politie in aanraking geweest wegens inbraak en diefstal, Murat houdt zich vaak niet aan afspraken, Murat liegt wel eens over waar hij is geweest, Murat heeft verkeerde vrienden met wie hij criminele activiteiten onderneemt, moeder en Murat hebben vaak ruzie over geld en over andere materiële dingen en moeder verdenkt Murat ervan dat hij van haar steelt.

Moeder voelt zich schuldig, omdat ze vindt dat ze strenger had moeten zijn. Bovendien heeft ze gedurende haar ziekte niet goed voor hem kunnen zorgen. Ze wil dit nu compenseren door hem extra veel te geven. Een gevolg hiervan is dat moeder vaak beloften maakt die ze uiteindelijk niet kan nakomen. Ook aan Murat wordt gevraagd welke problemen hij ervaart. Hij geeft aan dat hij niets meer mag: hij mag niet meer naar school, moeder betaalt niet meer voor de sportclub en hij moet van zijn moeder vroeg thuis zijn. Hij zegt dat zijn moeder het liefst zou willen dat hij altijd thuis blijft, want anders gaat hij blowen. Zelf geeft hij aan niet te blowen.

Aanvankelijk is de sfeer thuis zo slecht dat moeder wil dat Murat uit huis gaat. Ze vindt dat Murat naar een internaat moet om 'opnieuw opgevoed' te worden. Daarnaast heeft ze er grote moeite mee dat hij haar een hoer noemt vanwege haar derde relatie. Murat zegt zelf uit huis te willen. Moeders reactie op zijn uitspraak is zeer negatief: "Niemand wil hem hebben, ook zijn vader niet." Hoewel ze allebei vinden dat Murat uit huis moet, willen de hulpverleners het toch eerst anders proberen op te lossen. In eerste instantie zien moeder en Murat hier niets in. Maar als de hulpverleners het gedragscontract uitleggen, beginnen ze een beetje bij te draaien. Aan moeder wordt gevraagd wat ze graag veranderd zou willen zien. Moeder wil dat Murat zich aan vier dingen houdt: hij mag niet zeuren over geld tegen haar; hij moet werk gaan zoeken zodat hij zijn eigen kleding kan kopen; hij moet niet meer met die criminele jongen omgaan (moeder kan dit controleren via vriendinnen) en hij moet meer respect voor moeder tonen. Samen met moeder en

Murat besluiten de hulpverleners dat er begonnen wordt met de volgende drie afspraken:

- 1 hij zal niet meer omgaan met zijn vriend die steelt;
- 2 aan moeder zal hij niet meer vragen om materiële dingen, zoals nieuwe schoenen;
- 3 hij mag niet meer met de politie in aanraking komen.

Met moeder wordt het volgende afgesproken:

- elke dag zal moeder op een lijst aangeven of Murat zich aan de afspraken heeft gehouden;
- als hij zich houdt aan de afspraken, krijgt hij hiervoor een compliment en zet moeder een handtekening op de lijst.

Elke vrijdagavond wordt de lijst besproken. Als Murat zich zeven dagen aan de afspraken heeft gehouden, mag hij op zaterdag naar de sportclub. Later wordt de beloning veranderd omdat Murat graag geld wil sparen. Als beloning kan Murat € 2,50 per week verdienen. Murat lijkt zich goed aan de regels te houden en de sfeer in huis verbetert aanzienlijk. Zo blijft hij thuis omdat moeder hem verbiedt weg te gaan, is hij opgehouden met het verkopen van gestolen spullen omdat zij hier boos om werd, belt hij haar soms op om te zeggen dat hij ergens anders naartoe gaat dan afgesproken en komt hij altijd op tijd thuis na school. Deze voorbeelden worden met moeder besproken opdat moeder inziet dat ze wel controle heeft over Murats gedrag. Omdat moeder en Murat vooral gericht zijn op elkaanders negatieve eigenschappen, bespreken de hulpverleners samen met het gezin de positieve eigenschappen van elkaar. Zo wijzen de hulpverleners op de sterke affectieve band tussen moeder en Murat; ze hebben veel samen meegemaakt en zijn erg aan elkaar gehecht. Daarnaast dragen moeder en Murat veel zorg voor elkaar en is Murat een grote steun voor zijn moeder. Verder blijkt Murat een intelligente jongen te zijn die goed is in de dingen waarvoor hij zich wil inspannen. Moeder toont zich bereid zich in te zetten voor veranderingen. Op een gegeven moment wordt Murat opgepakt door de politie wegens verdenking van inbraak.

Moeder zegt tegen de agenten dat ze niet al te vriendelijk voor hem moeten zijn. De vorige keer dat Murat werd opgepakt, kwam hij namelijk thuis met enthousiaste verhalen over het lekkere eten en de tv in zijn cel. Ondanks de flinke tegenslag blijven de hulpverleners en het gezin zich inzetten om de situatie te veranderen. Moeder en Murat zijn namelijk van mening veranderd: ze willen beiden niet meer dat Murat uit huis wordt geplaatst. Na tien weken wordt er een school voor Murat gevonden. De school stelt wel een strenge voorwaarde; hij zal meteen geschorst worden zodra het fout gaat. In de eerste schoolweek spijbelt Murat twee dagen en wordt aangehouden door de politie wegens bedreiging met een mes. Deze zaak wordt echter geseponeerd. Murat mag toch nog op school blijven. Daarna gaat het lange tijd goed met het gezin. Murat wordt steeds openhartiger en lijkt de hulpverleners te vertrouwen. Zo vertelt hij aan de hulpverleners over wat hij zoal doet in zijn vrije tijd, wat hij op school moet doen en wat hij van de leerkrachten en klasgenoten vindt. Tevens maken de hulpverleners uit zijn gedragingen op dat hij veel om zijn moeder geeft, bezorgd is om haar welzijn en haar wil beschermen en verdedigen. Murat blijkt ook zeer gemotiveerd om zijn school af te maken en zijn diploma te halen, zodat hij naar de politieacademie kan. De hulpverleners helpen hem met het zoeken naar informatie over de beroepsopleiding en proberen met hem duidelijk te krijgen hoe hij zijn toekomstideaal het beste kan realiseren. Omdat de thuissituatie sterk verbeterd is, wordt de aandacht van de behandeling gericht op het gedrag van Murat buitenshuis. Hij heeft moeite met het erkennen van gezag en kan zich niet verplaatsen in andermans gevoelens. Murat krijgt daarom een training in morele vorming. De training bestaat uit een aantal fictieve situaties die aan moeder en Murat worden voorgelegd. De hulpverleners proberen tijdens elke les aan Murat duidelijk te maken hoe het zou zijn wanneer het om hemzelf of om zijn moeder zou gaan. Daarnaast wordt er veel uitleg gegeven over het belang van bepaalde regels. Murat lijkt veel te leren van de training. Zo vertelt Murat dat een

medeleerling op school hard tegen hem was aangelopen en dat hij voor het eerst in zijn leven niet kwaad werd.

Omdat het daarna erg goed gaat, volgt er een periode van minder intensief contact. Het contact wordt echter weer intensiever als moeder een terugval heeft in haar ziekte. Wanneer het slecht gaat met moeder is er een toename van ruzies over onbenulligheden. De hulpverleners spreken daarom samen met moeder en Murat af dat ze een time-outprocedure moeten toepassen: wanneer de een begint te schelden, loopt de ander gewoon weg. Het probleem kan dan uitgesproken worden als beiden weer gekalmeerd zijn. Dit blijkt goed te werken. Doordat er op deze manier minder kwetsende dingen gezegd worden, blijven ruzies ook minder lang hangen, loopt hun relatie geen schade op en blijft de stress voor beiden beperkt.

Aan het einde van de behandeling vertelt de mentor dat hij tevreden is over Murat. Zijn gedrag in de klas is goed; zijn schoolresultaten zijn goed, behalve voor wiskunde; zijn werkhouding is matig tot voldoende; zijn schoolverzuim is afgenomen (mede doordat moeder Murat niet meer ziek meldde wanneer hij niet werkelijk ziek was) en hij heeft meer contacten met de leerkrachten. De mentor denkt dat indien Murat zijn best doet, hij zijn achterstand van tien weken in kan halen. Van de hulpverleners krijgt Murat bijles voor wiskunde. Hij werkt hier fanatiek aan mee en is gemotiveerd om alles te begrijpen. De bijlessen geven de hulpverleners tevens de kans een oogje in het zeil te houden en moeder te ondersteunen

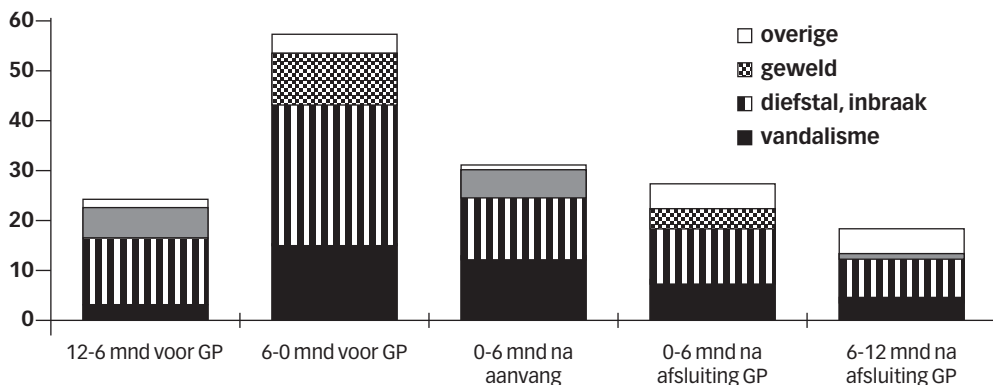
waar nodig. Aan het einde van het schooljaar gaat Murat over naar de eindexamenklas. Er vindt nog één incident plaats op school, waarbij Murat iemand zijn mes laat zien. Op dit ene incident na is Murat gedurende de 13 maanden niet meer in aanraking geweest met de politie. Tegen het einde van de behandeling ontvangt de gezinsvoogd een rapport van de hulpverleners voor beëindiging van de ondertoezichtstelling. Het gezin krijgt dan nog drie maanden hulp en ondersteuning. Met Murat gaat het goed. Moeder wordt nogmaals opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis. Gedurende deze tijd weet Murat zich alleen te redden.

4 Evaluatieonderzoek

In september 1999 werd de behandeling van 29 jongeren afkomstig uit 22 gezinnen afgesloten. Het gaat om 26 jongens en 3 meisjes in de leeftijd variërend van 6 tot 17 jaar. De gemiddelde leeftijd van deze jongeren is 11,6 jaar. De duur van de behandelingen varieerde van 2 tot 21 maanden met een gemiddelde van 7 maanden. Van deze groep is bekend van hoeveel en welke delicten zij worden verdacht tot 12 maanden na afsluiting van de behandeling (Figuur 1).

Reeds in de eerste 6 maanden vanaf de aanvang van de behandeling zien we een daling van het totaal aantal politiecontacten: van 57 naar 31. Deze vermindering van politiecontacten zet nog verder door in het eerste

FIGUUR 1 Aantal delicten per periode (N=29)

jaar na het afsluiten van de behandeling. Uit follow-up interviews met gezinnen van 14 jongeren blijkt dat verbeteringen van het gedrag thuis, de opvoedingssituatie en de schoolprestaties samengaan met een sterke vermindering van het aantal delicten (Van Acker, De Kemp & Spoor, 2001).

5 Conclusie

De doelgroep van het Gezinsproject bestaat uit jonge recidiverende delinquenten die aan het begin van een criminele carrière staan en hun gezinnen. Bij deze doelgroep zijn diverse risicofactoren al vroegtijdig aanwezig en zullen wellicht altijd blijven bestaan. Zo blijkt uit de tweede casusbeschrijving dat een risicofactor als een psychiatrische stoornis van de ouder een langdurige en sterk nadelige invloed uitoefent op het welzijn van het gezin. Veelal beschikt de doelgroep zelf niet over de mogelijkheden om problemen op te lossen. Daarnaast overheersen vaak gevoelens van onmacht. Het is daarom zeer belangrijk dat de begeleiding langdurig en intensief is opdat de gezinnen beter om kunnen gaan met toekomstige problemen. Het is belangrijk dat de hulpverlener nauw samenwerkt met de ouders en dat hij het gezin ondersteunt en aansluit bij de positieve mogelijkheden van de gezinsleden. De interventie zal dan beter aansluiten bij de capaciteiten van de gezinsleden waardoor teleurstellingen voorkomen kunnen worden. Teleurstelling benadeelt veelal het zelfvertrouwen en het vertrouwen in de behandeling bij de gezinsleden, met als gevolg dat de gewenste effecten vaak niet behaald worden. De problematiek in deze doelgroep is echter vaak te groot om alleen te volstaan met hulpverlening binnen het gezin. Samenwerking met betrokken partijen is zeer belangrijk voor een succesvolle interventie. De hulpverleners van het Gezinsproject hadden onder andere contact met scholen, de Raad voor de Kinderbescherming, jeugdreclassering en leerplichtzaken. In veel gezinnen van jonge, recidiverende delinquenten is er toezicht door een gezinsvoogd. Regelmatige rapportage door de hulp-

verleners aan de gezinsvoogd biedt hem/haar de mogelijkheid om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de ontwikkelingen binnen het gezin. Hierdoor kan de gezinsvoogd tijdig adviseren wat het beste is voor het gezin. Zo resulteerde de samenwerking tussen het Gezinsproject en de gezinsvoogd in een verzoek van de laatste aan de kinderrechter om Tom (casus 1) niet meer onder toezicht te stellen. Ook de samenwerking met school is belangrijk. Tussen de doelgroep en school is er vaak nauwelijks en/of slecht contact, waardoor beide partijen veelal een negatief beeld van elkaar hebben. Door de ouders weer bij schoolse activiteiten van hun kind te betrekken, regelmatige rapportages door de hulpverleners over de voortgang van de behandeling aan school en bemiddeling tussen beide partijen, zal er zich tussen gezin en school een betere verstandhouding ontwikkelen. Om te voorkomen dat jonge, recidiverende delinquenten steeds meer, zwaardere en verschillende typen delicten gaan plegen, is het belangrijk om gedragsproblemen zo vroegtijdig mogelijk te signaleren en te interveniëren. De samenwerking tussen het Gezinsproject en de politie Gelderland-Midden biedt deze mogelijkheid. Na training van gebiedsagenten in het vroegtijdig signaleren en rapporteren van afwijkend gedrag, biedt het Gezinsproject een passende begeleiding aan zowel de jongere als het gezin. Uit de resultaten kunnen we opmaken dat de groep aanzienlijk minder delicten pleegt dan vóór de behandeling. Door de langdurige, intensieve contacten en de multimethodische, concrete benadering van de problemen, voelde de doelgroep zich ondersteund en konden de ouders op een positieve manier de gewenste gedragsveranderingen bij hun kind bewerkstelligen. Wij zijn van mening dat onze aanpak op grote schaal kan worden toegepast via een samenwerkingsverband met politie, scholen en instellingen voor jeugdhulpverlening. Wij pleiten ervoor dat deze aanpak voor deze risicogroep door het beleid structureel mogelijk wordt gemaakt. Helaas is het door een gebrek aan menskracht en financiële middelen niet mogelijk geweest om het Gezinsproject te continueren.

NOTEN

¹ Wij zijn prof. dr. J.C.A. van Acker erkentelijk voor zijn commentaar op eerdere versies van dit artikel.

² In verband met de mogelijke herkenbaarheid zijn de namen die in de beschrijving worden gebruikt gefingeerd en zijn alle herkenbare situaties veranderd of weggelaten.

LITERATUUR

- Acker, J.C.A. van (1995). *Gedrags- en opvoedingsproblemen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Acker, J.C.A. van (1998). *Jeugdcriminaliteit: Feiten en mythen over een beperkt probleem*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Acker, J.C.A. van (1999). *Gevangen vrijheid: De mens in de ban van zijn biologie, zijn kennis en sociale krachten*. Leuven: Garant.
- Acker J.C.A. van (2001). *Zorgenkinderen: Omgaan met opvoedingsproblemen*. Amsterdam: Ambo.
- Acker, J.C.A. van, Kemp, R.A.T. de & Spoor, S.T.P. (2001). Behandeling van recidiverende delinquenten: Follow-up na 1 jaar. In J.R.M. Gerris (Red.), *Jeugdzorg en Jeugdbeleid: Integrale veiligheid en integraal welzijn*. Assen: Van Gorcum.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Towards an unifying theory of behavioural change? *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Farrington, D.P. (in druk). Key results from the first forty years of the Cambridge study in delinquent development. In T.P. Thornberry & M.D. Krohn (Eds.), *Taking stock of delinquency: An overview of findings from contemporary longitudinal studies* (pp. 137-183). New York: Kluwer/Plenum.
- Henggeler, S.W., Cunningham, P.B., Pickrel, S.G., Schoenwald, S.K. & Brondino, M.J. (1996). Multisystemic therapy: An effective violence prevention approach for serious juvenile offenders. *Journal of Adolescence*, 19, pp. 47-61.
- Loeber, R. & Farrington, D.P. (1998). *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Loeber, R. & Farrington, D.P. (2000). Young children who commit crime: Epidemiology, developmental origins, risk factors, early interventions, and policy implications. *Development and Psychopathology*, 12, 737-762.
- Loeber, R., Slot, N.W. & Sergeant, J.A. (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: Omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Meichenbaum, D.H. (1977). *Cognitive-behavior modification: An integrative approach*. New York: Plenum.
- Tolan, P.H. (1988). Delinquent behaviors and male adolescent development: A preliminary study. *Journal of Youth and Adolescence*, 17, 413-427.
- Wientjes, J.A.M. & Damen, S.T.W. (2001). *Vroegtijdig signaleren van risicogedrag*. Politie Gelderland-Midden.

ADRES VAN DE AUTEURS

Drs. S.T.P. Spoor & Dr. R. de Kemp
e-mail: s.t.p.spoor@uvt.nl
e-mail: r.dekemp@ped.kun.nl